

NORBERTO ČERNIAUSKO IR MINDAUGO NEFO RENGIAMO ISTORIJOS
VADOVĖLIO 5 KLASEI ANTROS DALIES RANKRAŠČIO RECENZIJĄ

Antroje istorijos vadovėlio dalyje autoriai aprėpia trylika tūkstančių Lietuvos istorijos metų: nuo pirmųjų gyventojų pasirodymo šioje Rytų Baltijos jūros pakrantėje, Lietuvos valstybės susiformavimo iki Lietuvos nepriklausomybės atgavimo – pristatomos 22 temos.

Temos struktūrą sudaro aštuoni turinio elementai: laiko juosta, įvadiniai (kontroliniai) klausimai, pagrindinis tekstas, vaizdinė medžiaga, klausimai ir užduotys, apibendrinamosios užduotys, kvietimas tyrinėti, dalis pavadinimu „Skydas“ (jame pateikiami klausimai „pasvarstymui“). Galima konstatuoti, kad vadovėlio struktūra aiški, skyriai logiškai papildo vienas kitą, reikšmingą teksto dalį užima autentiški istoriniai dokumentai: ištraukos iš viešųjų kalbų, dienoraščių ir atsiminimų, ir kitų rašytinių dokumentų, žemėlapiai, fotografijos.

Šio vadovėlio koncepcija turi daug stiprybių: vykęs makro ir mikro perspektyvų derinimas, vaikų patirčių įvedimas, pastabumas moterų vaidmeniui Lietuvos istorijoje (kalbama ne tik apie Mindaugą, bet ir apie Mortą, ne tik Basanavičių, bet ir Petkevičaitę-Bitę); skaitytojais skatinami ieškoti istorijos šeimų *istorijose* ir artimiausioje aplinkoje. Džiugina, kad vadovėlyje subalansuota medžiaga apie sovietų ir nacių okupacijas, nes Lietuvos atminimo kultūroje vis dar linkstama kaip didžiausią blogį įvardinti būtent sovietinę (gal vertėtų kaip šių režimų persidengiančio veikimo erdvę pateikti Rainius?).

Vadovėlio kalba, kaip ir pirmosios vadovėlio dalies, gyva, vaizdinga, informatyvi, glausta ir sklandi; penktokams draugiška. Skaitydamas aptinki puikių metaforų (partizanų bunkeris Mėnaičiuose įvardinamas kaip požeminė to meto Lietuvos sostinė) Autoriai geba puikiai suformuluoti paprastų sudėtingą tikrovę apibūdinančių pavyzdžių, pvz., aiškinant, kas yra okupacija (kai svetimas ateina į tavo namus ir ima daryti juose tvarką) arba kaip veikia demokratija (klasės seniūno rinkimai). Autorių pasakojimo tonas kviečia svarstyti ir tyrinėti kartu. Tai atspindi šių dienų demokratišką istorijos mokymo „kalbantis ir klausiant“ būdą. Pvz., autoriai kviečia pasvarstyti, kaip jie elgtųsi okupacijos sąlygomis (kovotų, bendradarbiautų, prisitaikytų?), ką vienas ar kitas įvykis reiškia jiems *asmeniškai*, kodėl vieni žmonės gelbėjo žydus, o kiti persekiojo, žudė?

Pastabos vadovėlio rankraščiui yra neesminės, recenzentas jas formulavo kaip klausimus-pasiūlymus: galbūt būtų verta pateikti senosios lietuvių religijos ir krikščioniškos kultūrų susiliejiimo pavydžių (nes tai nebuvo vien tik staigus lūžis); kvestionuočiau sąvokos „pagonys“ vartojimą (senasis lietuvių tikėjimas?); neužsiminta apie valstiečių (laukininkų) įbaudžiavinimo procesą valdant Vytautui; kad ir kaip šiandien būtų nepopuliaru, vertėtų užsiminti ne tik apie

teigiamas, bet ir apie neigiamas Liublino unijos pasekmes (susilpnėjo LDK savarankiškumas); skirti dėmesio Didžiajam Šiaurės karui (jis iš esmės pakeitė taisykles ir politinę pusiausvyrą regione). Kalbant apie XX a., galbūt būtų verta daugiau dėmesio skirti tarpukario mokykloms, o skyrių apie „Vasario 16-osios Lietuvą“ galima baigti krepšiniu / Kauno modernistine architektūra (nors Dariaus ir Girėno skrydžio akcentas taip pat logiškas).

Autoriai rašo, kad „sudėjus abu laikotarpius (pirmąją ir antrąją okupacijas), ji truko 51 metus“ – turbūt skaičiuojamos visos trys okupacijos? Beje, 14-oje temoje rašoma apie sovietinę okupaciją, bet staiga išnyra ir naciai: „Ne visi žmonės okupacijos metais sutiko nuolankiai vykdyti okupantų nurodymus. Kai kurie priešinosi naciams gelbėdami žydus ar su ginklu rankose kovojo prieš sovietus. Bet daug žmonių priešinosi naudodami pasyvias, tai yra ne jėgos, priemones. Nevykdė kai kurių sovietų įsakymų, leido ir platino draudžiamą spaudą <...>“. Kitoje vietoje, kai pradedama kalbėti apie politinius kalinius, būtų verta pateikti jų apibrėžimą, nes kasdienėje kalboje „tremtinių“ ir „politinių kalinių“ terminai maišomi.

Paveiki vadovėlio dalis „Holokaustas vaikų akimis“. Ruošiant tekstą publikavimui vertėtų pagalvoti, ar nevertėtų rašyti Holokaustą iš didžiosios (taip pabrėžiamo šio nusikaltimo mastą ir išskirtinumą). Kvestionuočiau žydų „naikinimo“ sąvoką – mums neverta perimti genocidininkų perspektyvos. Labai teisingai akcentuojama, kad „baisiausia Lietuvos vaikų istorijoje tragedija įvyko 1941 m. spalio pabaigoje. Tą dieną Kauno IX forte su tėvais buvo nužudyti daugiau kaip 4 tūkst. vaikų“. Galima būtų pridėti ir likusią aukų dalį, pastebint, kad tai buvo turbūt didžiausios masinės žudynės per visą Lietuvos istoriją. Kartu su Icchoku Rudaševskiu, kaip Holokausto Lietuvoje ikona minėtina ir Matilda Olkinaitė, kuriai dėmesys auga – jį verta sustiprinti. Vertėtų užsiminti ir su žydais žudytus romus.

Tekste galbūt reikėtų labiau atskirti du Holokausto vykdymo būdus: koncentracijos ir mirties stovyklas, tokias kaip Aušvicas, Treblinka ir „Holokaustą kulkomis / sušaudant“, kuris buvo vykdomas Lietuvoje, Latvijoje, Baltarusijoje, Ukrainoje. Dabar skaitytojams gali susidaryti įspūdis, kad iš pradžių žmonės buvo laikomi getuose, šaudomi, o paskui tarsi ėjo dar vienas etapas – koncentracijos ir mirties stovyklos („Galčiausiai jie buvo kalinami koncentracijos stovyklose...“). Žinia, Lietuvos žydai buvo vežami į lagerius, bet tik maža dalis. Gal būtų galima įvesti ir „Holokausto kulkomis / sušaudant“ terminą?

Džiugina tai, kad vadovėlio autoriai plečia pasipriešinimo okupacijai sampratą ir kalba ir apie partizanus, ir apie žydų gelbėtojus („Okupuotos Lietuvos didvyriai“, 18 tema). Galbūt šios temos pavadinimą būtų galima koreguoti įvedant lyčiai jautrią kalbą, keičiant į „Okupuotos Lietuvos herojai ir herojės“ (žodis „didvyriai“ visgi nurodo į „didžius vyrus“). Tiksliai pastebima, kad „Gelbėję žydus asmenys turėjo itin stiprų atsakomybės, rūpestingumo, užuojautos jausmą ir

pripažino žmogiškąsias vertybes (18.2 pav.)“ – būtų galima pridėti iš kur šios savybės atsirado. Beje, galbūt mokiniais būtų įdomi kokio nors partizanų mūšio detali rekonstrukcija? Dėmesį patrauktų ir partizanų vadų palaikų radimo detektyvas.

19-oje temoje („Kelias į nepriklausomybę“) būtų galima daugiau dėmesio skirti aplinkosaugos judėjimui (apie jį tarsi užsiminama, bet koncentruojamasi į „Roko maršą“); vertėtų paminėti ir Lietuvos Respublikos pasienio kontrolės steigimą ir postų puldinėjimą, žudynes Medininkuose.

Vaikams galėtų būti įdomus ir pirmojo Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio pristatymas, kuris, kaip žinome, pasižymėjo daugybe pačių įvairiausių „pirmų kartų“.

Siūlyčiau baigti knygą ne tema apie emigraciją (nors ir užsiminus apie grįžimą) ir litvakų istorija (tai, kad jai skiriamas atskiras dėmesys – puiku!), o, pavyzdžiui, paimprovizuoti, kaip apie šiandieną rašys istorikai po 50 ar 100 metų, kokius siužetus išskirs?

Apibendrinant galima teigti, kad Norberto Černiausko ir Mindaugo Nefo rengiama istorijos vadovėlio 5 klasei antra dalis atitinka vadovėliams ir mokymo priemonėms keliamus reikalavimus. Ji atitinka ir šių dienų istorijos mokslo poreikius – ne (tik) išmokyti įvykių ar datų, o pajusti, išvelgti praeities ženklus dabartyje. Recenzentas šį tekstą rekomenduotų leisti kaip vadovėlį. Jis neabejotinai prisidės prie jaunųjų piliečių istorinės sąmonės, kritiškumo ir atidumo praeičiai ugdymo.

Dr. Zigmas Vitkus

KU BRIAI